

Ne Özgürlüğü?*

Başlığı, düşünceyi kışkırtan bir şekilde *Özgürlüğün Yasadışılığı*¹ olarak belirlenmiş bu sempozyuma davet edilmem öncesinde özgürlük kavramı zaten zihnimde uzun süredir yankılanmaktaydı. *Operation Enduring Freedom*² [OEF], halen sürmekteydi: Ekim 2001'den Aralık 2014'e kadar süren 13 yıllık aktif operasyon süreci boyunca dünyanın farklı jeo-politik bölgelerine "özgürlük" götürülmüş, Filipinler'den Afrika Boynuzu'na, Sahra-aşırı bölgelerden Karayipler'e, Orta Amerika'ya kadar uzanılmıştı. *Özgürlüğün Hediyesi: Savaş, Borç ve Diğer Mülteci Geçişleri* (2012) başlıklı ufuk açıcı kitabında Mimi This Nguyen şöyle bir argüman ortaya koyuyor: "Borçlandırma süreci öznelere kendilerini 'özgürlükten alıkoyan' sömürgeci geçmişlerden sıyrılabilmelerinin önüne geçiyor. Özgürlük hediyesini kabul etmek dolayısıyla imparatorluğa belki de bitimsiz biçimde borçlanmak anlamına geliyor. OEF ifadesindeki özgürlük kavramı pratikte sadece hoş tınıları olan, liberal savaşın içerdiği şiddeti ve imparatorluğu gizlemekte kullanılan bir hamle olmakla kalmıyor, aynı zamanda liberal savaşın ve imparatorluğun kendi uyguladığı şiddeti ve iktidarı kavramsallaştırmasını mümkün kılıyor."

Bu tür bir özgürlük hediyesi Nguyen'e göre "yasadışı göçmen, kayıt dışı işçi ve giderek daha yoğun biçimde mülteci ve sığınmacı gibi prototip kategorilerinin üretilmesine katkıda bulunuyor. Bu küresel rejim, hareket ve dolaşım bağlamında bireylere, gruplara ve topluluklara karşı izlediği farklı uygulamalarla kendini ortaya koyuyor. Bu tür farklı yaklaşımlar, daha temel bir seviyede, 'insan olma niteliği'nin kendisinin küreselleşmiş toplum içinde nasıl tesis edildiğine dair soruları beraberinde getiriyor (...); öyle ki, bazı insanlar belli ülkelerin güvenlik kuvvetleri tarafından avlanabiliyor, dolaşım özgürlükleri ağır denetimlere ve sınırlamalara tabi tutuluyor." Özgürlüğe bir de sıfat ekleniyor: Marina Gržinić ve Aina Smid'in 2010 tarihli video çalışmalarının başlığında olduğu gibi, ÇIPLAK ÖZGÜRLÜK.

Özgürlük küresel kapitalizmde bir sıfatla birlikte geliyor. Katlanarak çoğaltılıyor, hediye olarak veriliyor, çıplak ve yasadışı gibi biçimlere sokuluyor; ve o yüzden kapitalizme dair çözümlemelere, kapitalizmin tarihine ve bugününe, emek ile sermaye arasındaki ilişkiye ve kapsadığı egemenlik, vatandaşlık, özne ve insanlık gibi kavramların tarihselliğine nasıl yaklaşmamız gerektiğine dair simgesel bir nokta olarak önümüzde durmaya devam ediyor. Neo-liberal küresel kapitalizmde hem egemenlik hem yönetimsellik nasıl ilişkileneceğiz?

Üretimin ve yaşamın yeniden üretiminin her kademesinde mevcut olan sınıf sömürsü ve ırksallaştırma –öyle ki, ırksallaştırılmış emekten, ırksallaştırılmış cinsellikten, ırksallaştırılmış insanlıktan, ırksallaştırılmış teoriden bahsedebiliyoruz bugün- özgürlüğü bir kenara bırakın hayata, ölüme, özerkliğe ve özneleştirilmeye dair çözümlemelerimizi kökten değiştirmiş durumda. Dolayısıyla ırksallaştırılmış özgürlükten de bahsedebiliyoruz. Öznellik giderek biyo-teknolojinin, biyo-tıbbın ve biyo-iktisadın kesişiminde üretilmiş bir şey olarak görülmekte bugün. Benliğin arzulanın yaşam formlarıyla ilişkili biçimde sürekli olarak ayara tabi tutulduğuna; forma sahip yaşamların, bio'nun (bio'ların) nihai sonuçlara doğru itilirken, zoe'ye (çıplak yaşam, hayvansallık), forma sahip olmadığı söylense de, ilave potansiyellikler tanındığına tanık oluyoruz. Durum absürd görünse de, neo-liberal küresel kapitalizmin sınırsız işleyişini ve onun sömürü, müsadere, yoksunlaştırma gibi pratikleri yoğunlaştırılmasını yansıtıyor. Özgürlüğün yasadışılığından bahsediyor olmamız bu krizin bir neticesi. Bu krizi başlatanlar tabii ki mülteciler değil. Avrupa Birliği içindeki ulus-devletlerin biyo-politik egemenliklerini korumak için yürüttükleri ölüm idaresinin ve nekro-iktidarın terk etme, yasaklama, dışlama ve ırksallaştırma pratiklerinin bir sonucu bu kriz.

Bu bahisle birlikte biyo-politika ve nekro-politika arasındaki ayrımı da açmak istiyorum. Öncelikle, nekro-politika, neo-liberal küresel kapitalizm için yeni bir yönetimsellik sunuyorsa

–ki, biyopolitikanın yaşam üzerindeki denetimine karşıt bir konum olarak ölüm idaresi hakkında verilmiş bir karardır bu–, o zaman ölümün hangi somut, siyasal, ekonomik ve toplumsal ideoloji koşullarında normalleştirildiğini ve kabul edildiğini sorabiliriz. İkinci olarak, bu nekro "egemen" kararın amaçları doğrultusunda, "seçilmiş" olanlar ve hedefe konanlar kimlerdir? Mültecilerin durumunu, AB kampları içindeki yaşamlarının ve bedenlerinin statüsünü ve Akdeniz'den toplanan cesetleri sadece cinayet, soykırım gibi terimlerle tarif etmek mümkün değildir; tabii ki bu sözcüklerin ciddi bir retorik ve siyasal ağırlığı halen var; fakat bugün, burada olup bitenlerden farklı bir tarihsel duruma göndermede bulunuyorlar.

Mimi Thi Nguyen özgürlük ile insan olma niteliği arasında doğrudan bir bağ kuruyor; ve ben şöyle bir tez öne sürmek istiyorum: bugün özgürlüğün ne anlama geldiğine dair retorik soruya verilecek yanıt –ki hiç de retorik bir yanıt olmayacaktır bu- yaşam, ölüm ve insanı birbirine bağlayan ilişkinin içinde mevcuttur. Bu minvalde ilerleyeceğim.

James Stanescu "Biyo-politikanın Ötesinde: Hayvan Araştırmaları, Endüstriyel Çiftlikler ve Öldüren Yaşamın Ortaya Çıkışı" başlıklı makalesinde (2013) insanın politik tartışmalar ve ontolojik mücadelelerin dışında kalan bir kategori olmadığını savunuyor. "Daha ziyade, insan üretilmiştir; büyük mücadelelerin, şiddetin ve hiyerarşinin alanıdır," ve "insan korumaya ve geliştirmeye çalıştığımız varlıklara dair kategoriye adlandırmak için kullanılır ve insana yönelik istisnacılık fikri ancak biyo-politika terimiyle ilişkilendirilerek kavranabilir."³ Yaşamın, her tür siyasi müdahalenin sıfır noktası olarak görüldüğü sözde yaşam siyasetinden yola çıkarak günümüz kapitalist toplumlarını oluşturmanın ufkudur biyo-politika. Bio(yaşam) ile siyaset arasında bir yerlerde duran, Foucault'ya ait *biyo-politika* kavramının aksiyomatik olarak "*yaşamasını sağla ve ölmeye bırak*" şeklinde tanımlanabileceğini düşünüyorum.

Mülteci kamplarında sürekli bir insanlıktan çıkarma sürecine tanık oluyoruz ve bu yüzden biyo-politikanın sadece Batı dünyasındaki yaşamın politikası olduğunu düşünüyorum. Mülteci kampı insanlaştırma değil de insanlıktan çıkarmanın mekânıysa, o zaman biyo-politikayı çözümlenelerin merkezine koymak yetersiz kalacaktır. İnsanlıktan çıkarma hali yaşam ve ölüm ve özgürlük üzerine farklı düşünme yöntemlerinin geliştirilmesini gerektirir.

Nekro-politika isimli kitabında Achille Mbembe sermayenin bu yeni mantığını ve savaş makinasının harekete geçirilmesi bağlamında dünyadaki bölgelerin jeo-politik sınır çizgileriyle belirlenme sürecini tartışmaya açar. Nekro-politika kavramını önerirken Latince ölüm anlamına gelen *necro* sözcüğünü kullanır. Nekro-politika, nekro-kapitalizm kavramına, yani sermaye birikim yöntemlerini, ölümün iktidarının yaşam üzerinde hakim kılınması ve yoksunlaştırma gibi pratikler üzerine kuran günümüz kapitalizmine bağlıdır. Bunun yanında daha açık biçimde ortaya koymak gerekirse thanato-politikadan değil nekro-politikadan bahsediyoruz. Ve Roberto Esposito'ya değil Achille Mbembe'ye göndermede bulunuyoruz. 2007-8 yıllarında Achille Mbembe'nin nekro-politika üzerine yazdığı ufuk açan metni bir kez daha okurken (yayın tarihi 2003) yaşamın yeniden siyasallaştırılması yönünde bir yoğunlaştırma çabası içine girmiş ve *nekro-politikayı "yaşamaya bırak ve ölmesini sağla"* şeklinde tanımlamıştım.

Biyo-politikanın vardığı nihai nokta olarak nekro-politika çerçevesinde, ırksal saflığın yitimine ilişkin korkunun mülteci kamplarının idare edilmesinde nasıl bir rol oynadığını açık şekilde görürüz. Bu argümanların ışığında mülteci kamplarını sadece istisna hali olarak değil, aynı zamanda insan sayılmayanlardan kurtulmak amacıyla başvuru kendini bağışık kılma süreçlerinin sahası olarak görmek gerekir. Öte yandan, bu tür bir yalıtım ırkçılık üzerine temelleniyor çünkü kamptaki güvenliğin sağlanmasında ırksal saflık fikri merkezi bir rol

oynuyor. Her ne kadar "doğal olarak insan-dışı" olarak sunulmalar da, tabii ki insan-dışı tabiri özenle inşa edilmiş bir kategori.

Farklı bir çerçeveye oturtulduğunda biyo-politikanın mülteci kamplarını üzerine düşünmeye yetersiz kalması gayet çarpıcı bir durum. Kamusal söylem içinde mülteci kampının insan haklarını korumak amacını taşıdığı iddia ediliyor ve bu kamplar böyle sunuluyor; fakat son yıllarda (daha öncesi için de geçerli tabii, ama daha belirsiz bir şekilde) görüyoruz ki kamplar insanlıktan çıkarmanın sahası haline gelmiş durumda. Aynı zamanda başka bir yaşam statüsüne ve buna bağlı olarak ölüm statüsüne bağlılar.

Mülteci kampındaki yaşamı adlandırırken alışıldık retoriğe değil, Stanescu'nun çözümlemesinde geliştirdiği yeni kategoriye, yani *öldüren yaşama* başvurmak istiyorum. Öldüren yaşam, yaşamın bastırılması, azaltılması, sınırlandırılması, güçten düşürülmesi ve mahvedilmesi üzerine kurulmuş bir prosedür; ama ölümün kendisi değil. Stanescu'nun vurguladığı ve Foucault'nun analizinde de var olan şey biyo-iktidarın ve biyo-politikanın kökeninde irksal saflığın bozulmasına yönelik bir korkunun yatıyor olması.⁴ Stanescu'nun saptamasıyla devlet ırkçılığı ırkların nasıl birbirine karışacağına dair korkular üretmekte.⁵ Bu yüzden nüfusları tanzim edebilmek için çeşitli denetim teknikleri yaratılmış durumda. Her zaman olduğu gibi iktidarın bir şeylerin kendine bulaşmasına yönelik korkularına verdiği tepkiden söz edebiliriz. 7 Kasım 2016'da bu sunumu hazırlamadan bir kaç gün önce Alman hükümeti Akdeniz'de kurtarılmış göçmenleri Afrika'ya geri göndermesi için İç İşleri Bakanlığı'nı harekete geçirmişti. Bu öneri AB seviyesinde henüz tartışmaya açılmadı ama şimdiden çok sayıda siyasetçi tarafından ağır biçimde eleştirildi. Yeşiller'in meclis grubu lideri Katrin Göring-Eckardt basına verdiği açıklamada "İç İşleri Bakanlığı mültecileri, bulaşıcı bir hastalıklarımız gibi uzakta tutmaya çalışıyor," demekteydi. "Mültecilere adil bir başvuru hakkı tanınmaması tartışmaya son derece açıktır –hem iltica uygulamaları hem de hukuk açısından."

Stanescu şunları söylüyor:

Foucault'nun biyo-politikanın yaşamı nesnesi olarak belirleyen siyasete karşılık geldiğine yönelik argümanını ciddiye alırsak şu belirgin soruyla karşılaşırız: yaşam nedir? Biyo-politika ile thanato-politika arasındaki tuhaf gerilimde, politize edilmiş yaşamın ne anlama geldiğini araştırmamız ve kavramamız için bize teorik bir sofra kurulmuş gibi görünüyor. Agamben'in çıplak yaşamı, Judith Butler'ın kırılğan yaşamı, Walter Benjamin'in saf yaşamı, Étienne Balibar'ın harcanabilir yaşamı, Eugene Thacker'ın yaşam sonrası, Timothy Campbell'ın uygunsuz yaşamı, Deleuze'ün bir yaşamı.⁶

Sonuçta Stanescu'nun kendisi de öldüren yaşam kavramını öneriyor.

Politize yaşam bugün ne anlama geliyor sorusuna yanıt vermeye çalışarak bitireceğim.

Stanescu öldüren yaşam kavramını, ölüm hakkında değişmekte olan görüşle bağlantılandırıyor. Primo Levi'ye göndermede bulunuyor. Levi imha kamplarındaki bazı kurbanların "kendi ölümlerini ölüm olarak adlandırmakta tereddüt" ettiklerini yazmaktaydı.⁷ Bu ifadeyle bağlantılı olarak Stanescu şunu söylüyor: "Ölüm olarak adlandırmak konusunda tereddüt ettiğimiz ölüm? Ceset üretimi ve imaline yönelik meşguliyet başka nerede var ki?"⁸ Öldüren yaşam dediğimi şey, mülteci kamplarındaki yaşamı gördüğümüzde aklımıza hızla

gelebilecek bir şekilde ölüme karşılık gelmiyor. Stanescu'nun dikkat çektiği gibi, öldüren yaşam "yaşamaya devam eden, fakat ölümü önceleyen, ölüme doğru giden yaşam türü"ne değil; "nihai ürüne, yani ölüme eklenmiş bir unsur olarak yaşam"a karşılık gelmekte.⁹

Öldüren yaşamın en önemli unsurlarından biri, Stanescu'nun gösterdiği gibi, yaşamın saf bir üretim, saf bir kullanım değeri olarak algılanışı. Kapitalizmde her şeyin değişim değerine bağlanıyor olduğunu düşününce oldukça şaşırtıcı bir durum bu; fakat mültecilere ilişkin olarak karşılaştığımız şey bu insanların, değişim değerine dönüşmek üzere –AB'deki herkesin dönüştüğü gibi- emek pazarına girme olasılığının keskin bir şekilde veto edilmesi. İş bulabilenler mülteci olarak değil çeşitlendirilmiş emek pazarı olarak adlandırılmış sahanın gereksinimlerini karşılamak üzere yüksek seviyede kalifiye emek gücü olarak gelenler.

2012'de Viyana'daki mülteci kampındaki protestonun temel talep neydi? Çalışabilmek, kendine yeter hale gelebilmek. Mültecilerin diğer talepleri üzerine müzakereler yürütülürken, emek pazarı girebilme talebi tartışma konusu dahi edilmedi. Dolayısıyla Marx'ın artı-nüfusunu mültecilerden daha fazla, daha bütüncül olarak cisimleştirmiş olan başka bir kategori var mı, diye sorabiliriz. Bu soru üzerinde ısrar etmek ve Achille Mbembe ve diğer bazı isimlere dayanarak söyle formüle etmek istiyorum: Avrupa'da çalışmalarına izin verilmeyen; ve ölüm olmayan fakat tümüyle kurgulanmış bir kullanım değerine, öldüren yaşama karşılık gelen bir hayat sürmek zorunda olan mülteciler kadar yaşamaya gereksiz kılınmış başka bir nüfus olmuş mudur tarihte?

Sömürgecilik sadece Edward Said'in tanımladığı gibi insan-merkezlilik ile Avrupa-merkezlilik arasında kurulmuş bir pakttan ibaret değil, bunun da ötesinde insanlık örtüsüyle, Aimé Césaire'in belirttiği gibi "aşağılık bir ırkçı kavrayışla" ya da "sahte hümanizm" ¹⁰ ile kaplanmış kapitalizmin yoksunlaştırma ve insanlıktan çıkarma projesine karşılık geliyor. Biyo-politikanın en tipik özelliği sahte hümanizm ise, ve insan denen şey sürekli olarak ırkçılık ve sınıf arka planı üzerine yerleştirilerek inşa ediliyorsa, o zaman –Stanescu biyopolitika hakkındaki bütünlüklü analizini sunarken buna değinmiyor- nekro-politikanın insan makinesi için insan-sonrası sıfatını kullanmak istiyorum. Ya da biyo-politika sömürgeciliğin ve onun sahte hümanizminin çerçevesi içinde yer alıyorsa, o zaman nekro-politikanın da sömürgecilik ve onun sahte hümanizmi çerçevesinde yer aldığını savunuyorum. İkisi de ırkçı temeller üzerine inşa edilmiş durumdadır, fakat retorikleri farklı yönde ilerliyor. Pekiyi kullanılan retorik ne?

Benim tezim biyo-politik hayalin "insandan daha insan" olarak özetlenebilirken, neo-liberal küresel kapitalizmin nekro-politik bildirisinin "halen fazla insan!" olarak tanımlanabileceği yönünde. Bu yüzden nekro-kapitalizm insanlık-sonrası sahada konumlanıyor ve insanların içinde bulunduğu sefil duruma karşı hiç bir ilgi göstermiyor. Ya da farklı biçimde söylemek gerekirse, nekro-politika içerisinde insanın kendisi yasadışı.

Küresel kapitalizmin nekro-iktidarında "halen fazla insan!" mesajıyla özgürlük yasadışılığa itilmekte. Her şey ortadan kalkmalı, yasadışı hale gelmeli; sadece özgürlük değil, özne de öyle. Bugün politik özne kavramı artık (eski) arkaik bir öznellik türü olarak görülüyor ve o yüzden üçüncü dünya kapitalizmi olarak görülen coğrafyaya "ihale" ediliyor. Bu sürecin sonuçları politik öznellik açısından ölümcül.

Pekiyi bu ilişkilerin vatandaşlık üzerindeki etkileri neler? Sömürgeci/ırksal ayırım vatandaşlık üzerine de uygulanmakta ve iki ayrı vatandaşlık türü ortaya çıkmakta: biri *biyo-politik vatandaşlık* olarak adlandırabileceğim kategori (AB'nin "doğal" ulus-Devlet vatandaşları), ve

diğeri de AB topraklarında öldükten sonra mültecilere ve *sans-papiers'e* (kağıtsızlara) verilen *nekro-politik vatandaşlık*.

Bu nasıl mümkün oluyor? 12 Ekim 2013 tarihinde İtalya'daki Lampedusa adası açığında Afrika'dan gelen 350 mültecinin tek bir günde boğularak hayatını kaybettiği olay oldukça açıklayıcı bir vaka. Deleuze'ün de kullabileceği ifadelerle AB'deki mülteci krizinin alarm veren ölçeğine dair ilave bir kristalleşmeydi bu olay; her gün benzer şeyler yaşanmakta ve on yılı aşkın bir süredir devam etmekte. Olayla ilgili en sapkınca şey yüzlerce ölü bedene İtalyan vatandaşlığı verilmesi olmuştu: AB ve İtalya'nın bedenleri İtalyan toprağına gömebilmeleriydi amaç; zira ölü bedenleri geldikleri ülkelere ve ailelerine göndermekten daha az masraf çıkaran bir yol olacaktı bu. Diğer yandan, İtalyan hükümeti olaydan canlı kurtulan az sayıdaki insana karşı İtalya ve AB'ye yasadışı bir şekilde girme teşebbüsünden yasal işlem başlatmıştı. Batı Avrupa'nın insan haklarına ilişkin olarak sapkınca ve şiddet içeren yeni tavrının ve yeni vatandaşlık türünün, *nekro-politik vatandaşlığın* ortaya çıkışının en belirgin işaretiydi bu olay.

Dolayısıyla, göstermeye çalıştığım gibi, vatandaşlık bugün sadece vatandaş olmama halinin karşıtı konumunda değil; ikiye bölünmüş durumda: biyo-politik ve nekro-politik şeklinde. Benzer bir şekilde özgürlük sürekli bir sıfatla birlikte kullanılmakta: çıplak, özgürlüğün hediyesi, vs.

O zaman özgürlük neye karşılık geliyor? İnsanlıktan çıkarmaya yönelik vahşi sömürge/ırksal süreçlerin radikal biçimde ifşa edilmesine karşılık geliyor.

Neo-liberal küresel sermayenin ırksallaştırılması (ve onu getirdiği hayvansallığın yeniden/üretimi) karşısında, insandan sayılmayanların eti başka bir çerçeveye bürünüyor; ve onların sadece et değil, politik ete dönüştüğünü iddia ediyorum. İnsanlıktan çıkarmanın ve ırksallaştırmanın sistematik şiddet içeren ve her tür politik öznelliğin artık modası geçmiş güçler olduğuna bizi inandırmaya çalışan mekanizmaları bizi mültecileri, yeryüzünün lanetlilerini geleceğin politik özneleri olarak ele almaya zorluyor.

Politik et, bugün siyasallaşmış bir yaşamın ne anlama gelebileceğine verilebilecek yanıt. Politik et bugün Batı'nın önerdiği insanlık anlayışının gerçeği saptıran, bozan pratiklerini ortaya koymakta.

*Konferanstaki sunum ve bu metin Marina Gržinić'in "Sonrası: Tarihin Çöplüğünde Bedenlerle Uğraşmak" başlıklı yazısından yola çıkarak kaleme alındı; Nasheli Jiménez del Val (ed.), *Body between Materiality and Power: Essays in Visual Studies*, 2016, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, ss. 163-183.

İngilizceden çeviren Erden Kosova

---

¹Bkz.: <https://www.akbild.ac.at/Portal/institute/kunst-und-kulturwissenschaften/konferenzen/2016/the-illegality-of-freedom>

² Özgürlüğü Kalıcılaştırma Operasyonu ABD hükümetinin teröre karşı açtığını bildirdiği Küresel Savaş'ın resmi adı. Bkz.: https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Enduring_Freedom

---

³James Stanescu, "Biyopolitikanın Ötesinde: Hayvan Araştırmaları, Endüstriyel Çiftlikler ve Öldüren Yaşamın Ortaya Çıkışı"; <https://phaenex.uwindsor.ca/ojs/leddy/index.php/phaenex/article/view/4090>

⁴ Bkz. Michel Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir*; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002; alıntılan Stanescu, agy.

⁵ Stanescu, agy.

⁶ Stanescu, agy.

⁷ Primo Levi, *Survival in Auschwitz: The Nazi Assault on Humanity*, Simon & Schuster, New York, 1996), s. 90. Alıntılan Stanescu, agy.

⁸ Stanescu, agy.

⁹ Stanescu, agy.

¹⁰ Bkz. Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis, İstanbul, 1999; Aimé Césaire, *Discourse on Colonialism*, MR, New York, 1972, s. 37. Alıntılan Stanescu, agy.